

УДК 342.721(477)

Т. С. Соколан**ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ
ТА ОСНОВИ ЙОГО ДОТРИМАННЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ
ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ**

Визначено права на недоторканність приватного життя, розглянуто питання про можливість порушення цього права під час здійснення відеоспостереження. Запропоновано рекомендації для мінімізації випадків порушення права на недоторканність приватного життя під час здійснення відеоспостереження.

Забезпечення прав людини є найважливішим завданням кожної демократичної держави. Не стала в цьому плані винятком і Україна, яка на конституційному рівні, зокрема у ст. 3 Основного Закону [1], визнала пріоритет прав людини перед державою та зобов'язалася їх охороняти.

Нині за людиною визнаний широкий комплекс прав, які складають основу її правового статусу. Проте далеко не всі з них мають належний правовий захист та охорону. Одним із таких прав є право особи на недоторканність приватного життя, механізми захисту та охорони якого, на наш погляд, перебувають у стані становлення. І це є досить серйозною проблемою, особливо якщо згадати про постійне розширення кола потенційних небезпек, які можуть завдати шкоди названому праву. Найбільш яскравим прикладом такої небезпеки є відеоспостереження, яке знаходить усе більше поширення в нашій державі.

З огляду на викладене метою даної статті є аналіз змісту права на недоторканність приватного життя, а також вироблення рекомендацій щодо його дотримання під час організації та здійснення відеоспостереження. Для досягнення названої мети необхідно вирішити низку взаємопов'язаних завдань, зокрема: дослідити правову природу права на недоторканність приватного життя, проаналізувати основні наукові підходи до розуміння його сутності та змісту, сформулювати рекомендації, спрямовані на мінімізацію порушень названого права під час організації та здійснення відеоспостереження.

Поряд із викладеним необхідно наголосити, що даній статті властива певна наукова новизна, оскільки дотепер у вітчизняній правовій науці питання дотримання права особи на недоторканність приватного життя під час організації та здійснення відеоспостереження ще не вивчалось.

Приступаючи до безпосереднього вирішення завдань даної статті, вважаємо, що першим кроком у цьому напрямку має стати аналіз сутності права особи на недоторканність приватного життя.

Для того щоб зрозуміти, чи порушується право на недоторканність приватного життя під час здійснення відеоспостереження, необхідно визначитись із самим поняттям цього права, яке розглядається сучасними авторами з різних позицій, але частіше за все мова йде про допустимі межі втручання суспільства і держави в приватну сферу окремої людини. Однак на шляху вирішення даного питання виникають складнощі, пов'язані з відсутністю загальноновизнаного визначення права на недоторканність приватного життя. Над вирішення названої проблематики працювали такі вчені, як А. Брендейс, Р. Е. Сміт, Р. Гревісон, З. В. Ромовська, Р. О. Стефанчук, Ю. А. Олійник та ін.

Недоторканність приватного життя визнається у всьому світі і захищається Загальною декларацією прав людини [2], Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [3] і багатьма іншими міжнародними та регіональними документами, які після процедури ратифікації стають невід'ємною частиною національного законодавства. Крім того, майже кожна сучасна держава включає право на недоторканність приватного життя у свою Конституцію або окремі закони. Українська Конституція не є винятком. Так, у ст. 29 закріплено право кожної людини на свободу та особисту недоторканність.

Право на недоторканність приватного життя є багатоаспектним, а певною мірою і універсальним поняттям, що ускладнює пошук його «досконалого» визначення. Показовими в цьому плані, на наш погляд, є слова одного із дослідників даної проблематики, який зазначив, що всі права людини якоюсь мірою є складовими права на недоторканність приватного життя. Між тим, такий підхід є надто загальним. Взагалі у різних державах розробляються свої підходи до тлумачення даного терміна. Так, наприклад, А. Брендейс сформулював концепцію недоторканності приватного життя таким чином, що її головним елементом була визнана можливість особи залишатися наодинці. Конкретизуючи дане положення, А. Брендейс писав, що недоторканність приватного життя є найбільш бажаною з усіх свобод у демократичному суспільстві, і наполягав на тому, щоб це право було закріплено в Конституції [4].

У свою чергу, Р. Е. Сміт визначив недоторканність приватного життя «як бажання кожного з нас мати фізичний простір, у якому ми могли би бути вільними від втручання, вторгнення, перешкод або обов'язку звітувати, а також спроб контролювати час і спосіб виявлення особистої інформації про нас» (переклад

наш. – Т. С.) [5]. Аналізуючи наведене визначення, можна зробити висновок, що цього права людина позбавляється в громадському місці, оскільки особа не перебуває наодинці. Існує потенційна можливість спостереження за нею з боку інших людей. А раз так, то названа точка зору виглядає досить спірною.

У той же час Р. Гревісон, на відміну від своїх колег, підійшов до визначення названого вище права через пошук його складових, у якості яких він бачив: конфіденційність, анонімність та самотність, які якраз і дозволяють особі як раз і знаходитись у стані недоторканності приватного життя [6].

Аналіз наведених вище визначень права на недоторканність приватного життя дозволяє прийти до висновку про можливість виділення у його змісті наступних елементів:

- інформаційної недоторканності, яка включає в себе встановлення правил, які визначають порядок збирання та поводження з особистими даними, такими як інформація про некредитоспроможність, медичні дані, інформація про політичну ситуацію в країні тощо;

- фізичної недоторканності, яка захищає особу від фізичних посягань, таких як генетичний аналіз, наркологічна експертиза та ін.;

- недоторканності засобів зв'язку, яка передбачає безпеку та недоторканність пошти та електронної пошти, телефонних переговорів та ін.;

- територіальної недоторканності, яка стосується встановлення меж вторгнення в житло та інші місця, зокрема робоче місце або місце загального користування. Вона захищає також особу від незаконних обшуків, відеоспостереження, перевірок на встановлення особи [5].

В українській науці З. В. Ромовська під правом на недоторканність приватного життя розуміє «абсолютний обов'язок кожного не заподіювати іншій особі фізичний біль, не обмежувати її свободу» [7]. Але в даному визначенні незрозумілим залишається поняття «свобода».

На думку Р. О. Стефанчука, право на недоторканність приватного життя вказує на деякі можливості, а саме: мати своє особисте життя; самому визначати приватну сферу свого життя; ознайомлювати інших осіб з обставинами свого особистого життя; дозволяти і забороняти втручання у своє право на недоторканність приватного життя; зберігати в таємниці обставини свого особистого життя; вимагати захисту свого права на недоторканність приватного життя [8].

Ю. А. Олійник визначає конституційне право на особисту недоторканність як особисте суб'єктивне право українських громадян, яке гарантує їх свободу від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого б то не

було, не допускає незаконних і безпідставних дій посадових осіб, державних органів та громадських організацій щодо особистої недоторканності при виконанні ними своїх обов'язків і надає можливість відновлення порушеного права [9].

З огляду на викладене можна зробити висновок, що право на недоторканність приватного життя є певною гарантією приватності, за допомогою якої здійснюється захист особи від вторгнення у «її світ». Завдяки наявності даного права в особи формується впевненість у тому, що ніхто не має права збирати, зберігати, використовувати і розповсюджувати інформацію про її приватне життя без її згоди. Крім того, дане право надає кожному можливість конкретизувати інформацію про себе і вимагати захисту своїх персональних даних.

Разом із тим, необхідно відзначити, що реалізація даного права на сьогодні суттєво ускладнена. У даному випадку мова йде про науково-технічний прогрес, який приніс із собою велику кількість різноманітних технічних засобів, що представляють серйозну загрозу для приватного життя особи. Іншими словами, сучасна техніка дозволяє практично безперешкодно проникати в приватний світ людини і робити його тим самим повністю відкритим для суспільства і держави, перетворюючи, як наслідок, право на недоторканність приватного життя на правову фікцію. Вищезазначене багато в чому стосується і відоспостереження, яке здатне також порушувати право на недоторканність приватного життя, оскільки через нього може здійснюватись збирання інформації про конкретну особу з наступним її зберіганням протягом певного часу.

Хоча, з іншого боку, необхідно пам'ятати про те, що відеокамера не фіксує дії конкретної особи і не має за мету здійснювати нагляд саме за нею. Відеоспостереження спрямоване головним чином на фіксацію обстановки, яка склалася в певному місці, що дозволяє, таким чином, прирівнювати його до візуального спостереження, яке здійснюється працівником міліції або приватним охоронцем, лише з тією відмінністю, що відеокамера це робить уважніше за людину. Відеоспостереження, на відміну від спостереження, яке здійснюється людиною, являє собою певний цикл, який включає в себе такі стадії, як фіксація даних, їх передавання, аналіз і оброблення, а також зберігання. Кожна з названих стадій у випадку відсутності чітких параметрів її здійснення може нести в собі загрозу недоторканності приватного життя. Через це важливим є питання про запровадження досконалого порядку застосування відеоспостереження як гарантії дотримання права особи на особисту недоторканність.

У зв'язку з цим виникає завдання пошуку параметрів для застосування відеоспостереження, до переліку яких, на наш погляд, необхідно віднести: мету, місце, тривалість, форму зберігання інформації, порядок доступу до інформації. Зазначені параметри мають бути визначені в спеціальному нормативному акті, покликаному регулювати порядок організації та здійснення відеоспостереження, а також, відповідно, мають враховуватися під час інсталяції відповідних технічних засобів.

Розглянемо зміст названих параметрів більш докладно.

Застосування відеоспостереження в громадському секторі може здійснюватися лише з метою попередження правопорушень. Треба пам'ятати, що встановлення відеоспостереження є крайнім заходом попередження правопорушень, коли запобігти їх скоєнню іншим способом неможливо. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати обстановку, яка склалася в місці, де планується його встановити, а також ставлення громадськості шляхом проведення соціологічних опитувань. Почати можна з опитування 5 тис. осіб. Не можна дану категорію людей уважати представниками усіх громадян України, але це може допомогти отримати загальне уявлення про те, як українські громадяни ставляться до того, що вони знаходитимуться під наглядом. Подібні опитування проводяться в різноманітних країнах світу. Так, наприклад, опитування, яке було проведено у 2004 р. у Великобританії, показало, що 90 % англійських громадян підтримують встановлення відеокамер, бо таким чином відчувають себе в безпеці. Проте серед німецьких громадян відеоспостереження підтримали 48 %, а серед австрійців – взагалі 24 % [10].

Місця встановлення відеоспостереження можуть бути як приватні, так і громадські. У приватному секторі особа сама для себе вирішує, де та скільки відеокамер їй треба встановити. Вона не повинна ні перед ким звітувати, оскільки це її приватна власність, і хоча в даному випадку турбується про свою безпеку. Складнішою є ситуація з використанням відеоспостереження в громадському секторі. Встановлювати відеокамеру «на кожному кроці» не є раціональним рішенням, оскільки особа буде позбавлена можливості лишатися наодинці і тим самим буде порушуватись її право на недоторканність приватного життя. Більш правильним, на нашу думку, є встановлення відеокамер у тих місцях, де найбільше скоюються правопорушення або існує велика ймовірність їх вчинення, наприклад центральні вулиці, громадський транспорт, стадіони. Дуже важливим є оповіщення громадськості про здійснення відеозйомки в певному місці. Особа таким чином контролюватиме свою поведінку і зможе отримати в разі необхідності запис зі своїм

зображенням. У всіх випадках встановлення відеокамер необхідно виключити із зони спостереження вікна житлових будинків, оскільки таким шляхом здійснюватиметься нагляд безпосередньо за приватним життям особи.

Окрема увага повинна бути приділена факту поводження з даними, отриманими за результатами відеоспостереження. Інформація, яка не містить ознак скоєння правопорушення, може зберігатися протягом 48 годин (у даному разі можна взяти досвід Німеччини). Можливо, особа, яка знаходилася в зоні спостереження, буде намагатися отримати інформацію про себе. Таким чином, вона це зможе зробити протягом 2 діб. Якщо ж відеокамера фіксує скоєння правопорушення, то запис повинен зберігатися та передаватися відповідним органам міліції для проведення подальших дій. Доступ же до відеозйомки може мати тільки особа, яка знаходилася у зоні спостереження, правоохоронні органи та безпосередньо особа, яка знаходиться перед монітором.

Отже, на підставі вищевикладеного необхідно зазначити, що недотримання даних правил може призвести до загрози праву на недоторканність приватного життя. Для того щоб попередити свавільне використання отриманих даних, необхідно прийняти нормативний акт, який визначатиме правила поводження з інформацією, отриманою за результатами відеоспостереження. У зв'язку з тим, що подібний нормативний акт відсутній, то доцільно ввести у практику суб'єктів застосування відеоспостереження необхідність використання таких параметрів, як мету, місце, тривалість, форму зберігання інформації, доступ до інформації.

Список літератури: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Всеобщая декларация прав человека [Електронний ресурс] : междунар. док. от 10 дек. 1948 г. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015. 3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043. 4. Warren S. D. The Right to Privacy [Електронний ресурс] / S. D. Warren, L. D. Brandeis // Harvard Law Review. – 1890. – Vol. IV. – № 5. – Режим доступу: http://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warr2.html. 5. Overview of Privacy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd\[347\]=x-347-559062](http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd[347]=x-347-559062). 6. Gavison R. Privacy and the Limits of Law / Ruth Gavison // The Yale Law Journal. – 1980. – Vol. 89. – № 3. – С. 421–471. 7. Ромовська З. Особисті немайнові права фізичних осіб / З. Ромовська // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 47–59. 8. Стефанчук Р. О. До питання забезпечення цивільно-правової охорони приватного життя фізичної особи: досвід України та Німеччини / Р. О. Стефанчук // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4 (16). – С. 68–72. 9. Немайнові права громадян України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://ua.textreferat.com/referat-7379-2.html>. 10. Sharandin 4 Video surveillance of public areas [Електронний ресурс] : doc. 11478, 4 Jan. 2008 / Yuri Sharandin. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc08/EDOC11478.htm>.

Надійшла до редколегії 21.03.2011

Дано определение праву на неприкосновенность частной жизни; рассмотрен вопрос о возможности нарушения данного права в случае применения видеонаблюдения. Даны некоторые рекомендации для минимизации случаев нарушения права на неприкосновенность частной жизни во время использования видеонаблюдения.

Privacy right is defined in the article. The problem pertaining to possible violation of this right during video surveillance usage is researched. In order to decrease cases of privacy right violation during video surveillance usage the author offers some recommendations.